

TORNAI JÓZSEF

Egy körtefa története

A „*semmi új*” kora. Milyen könnyű összetéveszteni a divatost az újjal! Hol van most akármi új? Régen nincs sem a történelemben, a tudományban, a filozófiában, ahogy a festészetben, irodalomban, zenében, pszichológiában sincs. Akármit gondoljunk is, mindnyájan ugyanazt a mókuskereket forgatjuk.

Mivel új nélkül nincs nagyság, semmiféle nagy mű sem születhet versben, regényben, képzőművészetben, gondolkodásban.

A „*semmi új*” kora.

*

Nullaként, semmiként élni: talán így még lehet. Talán így még mindig hiteles lehetek, hiszen az alapvető, sőt, a Hamvas-féle „*primordiális*” helyzetet foglalom el. Mindenesetre megmaradt a vers. A szerelem nem. A vers.

*

Az információforrás. Aki él: információforrás. Tudom valakiről, hol lakik, hol dolgozik, mik a gondjai, mi történt vele tegnap, hol volt tegnapelőtt este a szerelmével, mit látott nemrég a moziban, elvált tőle a házastársa, mikor utazott Szolnokra, kórházi kezelésen van, mert leesett a létráról és eltört két bordája, szomorkodik és levelet ír éjszaka...

Ha kikapcsolom ezt a forrást: meghal: semmi lesz. Semmi. Ha valaki meghal: végleges információ-csőd.

Nulla információ: halál.

Végtelen információ-sugárzás: örökélet.

A gondolat és a kifejezés emberei. Nem hálnak meg. A kultúra teljes idejét-terét átlüktetik információval.

*

Madárjel és sors. Kismadár, majdnem csupasz. Csak a szárnyán nőttek ki a tolltokok. Feketerigó-fióka. Hazahozom. Rossz érzéssel, tudom, nagyon rosszat jelent. Ma kiderült: hiába etetem-itatom, nem lesz belőle madár. Korcs, nem tud lábra állni, talán ezért nem fejlődik a tollazata.

Igazam lett: sorsomban baljós fordulat. Mi az összefüggés a madár-jel és sors között?

Mit csináljak a beteg madárral?

„Sorsára hagyjam?” Etessem tovább? Megöljem, hogy ne szenvedjen? Az irgalomhalál világproblémái.

*

A számomra veszedelmes emberek. Nem szabad tudnom róluk semmit. Ilyen módon szétoldani őket a semmibe. Ezt kell tennem, hogy megszabaduljak az árnyékomtól.

*

Az individuális lét. Éjjel megijedek, hogy a kis fióka haldoklik, hogy hátha az utolsókat veri a kis szív a reménytelenségben. A teljes reménytelenségben. Máris gyászt érzek, fájdalmat. Odarohanok a „fészkéhez”: látom él, nyitogatja a csőrét. Még azonnal tátog, ha mozgást hall.

Meddig?

Ez most mindennél fontosabbnak látszik. Pedig csak egy korcs, életképtelen kisrigó. Miért? Az én lelkem része benne is. És már harmadik napja együtt. Hogy kapaszkodik az életbe! Hogy ver a szíve! Újra kitátja a csőrét, nyújtogatja a nyakát. Félek. Gyöngye a csipogása.

Hajnal, háromnegyed hat. Vastagon süt be a nap. Megint rossz érzés. Megnézem: halott, mozdulatlan. Holtmerev. És milyen kicsi! Mikor szállt el (a lelke)?

Nyitva a szeme.

Tegnap még látta a napot.

Mi borít annyira gyászba?

Az első este, hogy megláttam és hazahoztam, idegen volt, még ijesztő is, hogy tátogott és megpróbált mozogni. Ijesztett a csupaszsága, nagy, totykos hasa.

Másnap reggel csipogással ébresztett. Adtam neki enni-inni. Napközben is, minél többször. Ha meglátott, csipogott, óriásira tátva sárga csőrét-torkát. Mennyire szeretett volna élni, mint a többi madár. (Talán hallotta az ablakon át, hogy neszeznek kint a rejtélyes zöld mindenségben.)

Közel lenni valakihez, valamihez, aki, ami beteg, nyomorult. Az egészséges madarak messze vannak.

Megrázott a reménytelensége. A reménytelen lét-szomszaga. Belém lopózott a mozdulata, a szeme apró pillantása: a mohó lelke, igen, a mohóság... Ismerősök lettünk, lény-társak. Bhakti: őiránta és viszont, biztos.

El kellett mennie.

De még több oka van a fájdalomnak. Sírok, pedig káromkodni szeretnék. Mert a kozmoszban csak az individuális lét tűnik el végleg. Örökre. Van valami abban a teológiában, hogy isten külön-külön megteremt minden lelket. Ez azt jelenti, hogy ezek a külön konkrét létezők a legértékesebb metafizikai kincsek. Mert születnek és eltűnnek?

Nem: az az értékes bennük, ami megszületik (isten külön, egyedileg megteremti), mégis eltűnhetnek. Érted? *mégis eltűnhetnek!* „Mert egyetlen sajáttrajú fűszálnak/cédrusterebélynek/én-rózsaburoknak se volna szabad szélbe-tépázódnia soha.” (régi versem)

*

Zsoltárok. Istenem, miért olyan nyomorúságos a lét, miért nem olyan dicőses, amilyen te vagy?

Istenem, te arra való vagy, hogy legyen hova szöknünk ebből a nyomorúságból.

Istenem, én mindig „glórá” akartam kiáltani a szerelemre, s mindig blaszémia lett belőle.

Istenem, nem hihetem el, hogy végleg megszabadultam abból a pokolból, amit véres szerelemnek hívnak.

Istenem, egy pillanatra se feledkezhetek meg arról, hogy ezt a poklot már senki sem veheti el tőlem.

Istenem, te tudtad, hogy a pokolnak vannak mennyei pillanatai?

Istenem, mindig valamilyen teljességgel megoldhatatlannal találtam magam szemben. Miért akartad, hogy lázasan, szenvedve, reménytelenül szeresselek egész életemben?

Istenem, számomra nem maradt csak a vers. A szerelem nem, a megvilágosodás nem.

Istenem, le kellene merülnöm az Ősokokhoz, megköszönni, hogy valamiként, akármilyen véresen, szörnyen, elfogadhatatlanul megszabadítottál a szerelemtől.

Istenem, megtaláltam az okát félelmemnek, a fejemre nehezedeő szikla-nyomásnak: minden dolgom tökéletesen *bizonytalanná* vált.

Istenem, itt állnak nagy üvegázában a piros, hosszúszerű rózsák, hogy *diadalmas szépségükkel* enyhítsék hiányodat.

Istenem, egyedül vagyok, de ez nem a szerelem vagy a te hiányod. Ez egyedüllét. Ahogyan a legtöbb teremtményed egyedül van a mindenségben.

Istenem, hiába beszélek, írom a verseimet: nem tudom elmondani annak a fájdalmát, hogy elveszítettelek!

Istenem, mondd, hogy tudnék másként élni, hogy tudnék napról napra csak *lenni*, ha nem szeretnélek?

Istenem, azt hiszem, fölmértem a szent-ágostoni–kálvini predestináció szakadékát: ezt a minden arányt és féket elvesztett szerelmi vallomást – hozzád!

Istenem, veled mindig kivilágosodik a minden, velem mindig elsötétül.

Istenem, pánikban vagyok! És ha megkérdezed: mitől? Csak azt felelhetem: pánikban vagyok! Pánikban, érted, pánikban, pánikban!

Istenem, mi lesz velem? Rettegek attól, ami után szomjúság gyötör, és eszemet veszítve sóvárgok arra, ami darabokra szakít.

Istenem, a bodza, a jázmin meg az olajfa triójához most a hárs is csatlakozott: illat-kvartett kíséri zuhanásom.

*

A varázslat módja. Mert valóban varázslat volt, ezért nem is lehet másról, mint varázslatról beszélni. Mindig is szerettem volna Odüsszeusz lenni. Illyést is azért írtam le Odüsszeuszként egyik régi versemben, mert szívesen egyesítet-

tem volna Odüsszeuszt meg Orpheuszt magamban. A mese így lenne négy-
személyes: a varázsló Kirké, a világvándor Odüsszeusz; a gyönyörű, halhatatlan
nimfa: Euridike, és a bacchánsnők-szétépte, a levágott fejével még mindig
éneklő Orpheusz, a költő, a mágia áldozata. Ráadásul egyikük sem, mivel egy-
szerűen csupán a hétköznapi E. és J. meg az ő szintén hétköznapi történetük.

Szerelmük?

Itt-ott meséltem róla, s a kajánul vagy résztvevően legörbülő szájak mind
azt mondták: „Öreg, ez szerelem, ez a szerelem! Miért vársz mást, miért vársz
együtt-lélegzést férfiak és nők szokásos játszmáiból?”

Ilyenformán persze meggondolandó, hogy beszéljek-e róla. Hátha nem is
olyan fontos se magamnak, se E-nek? E. különben is mindig félt a leírásoktól.
„Azért nem mondom el neked semmit, mert te mindent megírsz!”

Én meg ilyenkor arra gondoltam: annyira azért nem váltam nyelvvé.
Amúgy is az a gondom: hogyan kell (lehet?) nyelvvé válni prózában? S kell-e
egyáltalán, ahogyan versben? Másként megközelítve: az-e a szent profanizálása,
ha elmondjuk, leírjuk, nyelvvé tesszük, vagy éppen fordítva: a profánt emeljük
szentté az irodalom forma-többletével? Milyen fiatalon ráérezett erre Shelley:
„One word is too often profaned/For me to profane it./One feeling too falsely
disdained/For me to disdain it.” Ő már eldöntötte: amit annyit s annyian pro-
fanizáltak, aligha lehet (s főleg nem szabad!) újfent profanizálni.

Ha meg arra a misztikusok-kedvelte állításra gondolok, miszerint „min-
den megismerés isten megismerése”, nem háríthatom el magamtól a következ-
tetést: minden szerelmi történet így vagy úgy, ilyen vagy olyan titkos szállal
a mindnyájuk által öntudatlanul is szövegetett teológiai gondolatokhoz kötődik.
Az újbóli meg újbóli elmondásuktól az ős-mese szent történeté lesz. A szent
történetek ezért halhatatlanok.

Azért írom (írjam?) meg, hogy megmaradjon, ami abszolút meg-nem-ma-
radó? Elveszíthetetlené tegyem (teszem?) az örökre elveszítettet? Csakhogy
jártam már úgy: az elmondással végleg kihullattam magamból a gyerek- és ka-
maszkorom.

Nevezzük ezt így: az elmesélés *kockázata*.

Ha lehet, csökkentsük ezt a kockázatot. Ráadásul úgy, hogy nem a világ-
nak mondom el, ami E. és közöttem történt (Sőt, történik!). Ennek is megvan
a módja. Baudelaire így kezdi a *Dög* című versét: „Rappelez-vous l'objet que
nous vimes, mon ame/Ce beau matin d'été si doux”, vagyis: „Idézzé föl, én lel-
kem azt a dolgot, amit ma láttunk/ezen az olyan szelíd-szép nyári reggelen.”
Tehát nem úgy, ahogy Szabó Lőrinc fordítja: „Meséld el, lelkem, a nyárhajnali
látványt” ... stb. Mert akkor ez olyan, mintha soliloquia, magával-való beszélge-
tés volna. Nem: Baudelaire valójában azt kérdezi: „Emlékszel, kedvesem, mit
láttunk ma...? Aztán ő maga írja le a „szörnyű” emléket s teszi hozzá a tanulsá-
got. A dolgok „formáját és isteni lényegét” (la forme et l'essence divine) a köl-
tői mű megőrzi.

A mű.

Az idea platóni megtestesülése. Alakot ölt a szó, márvány, hang, festék. És a szép megszületik. A posztmodern magabiztos filozófjai, akik mint földértők, a metafizikai szép haldoklásáról számolnak be, elfeledkeznek róla, hogy a jó orvos nemcsak a kórismét állapítja meg, hanem a gyógymódot is, és hozzálát a beteg egészségének helyreállításához.

Mondom: és megszületik a szép, de csak akkor, ha mesénket neked idézem föl.

*

Megismerés és testiség. Az a vallás volna az igazi, vagyis az felelne meg a szerepének (még hozzá tökéletesen!), amely vállalni s hirdetni merné üdvösség-mutatásával együtt, tehát annak részeként a lét-kutatást meg a szexualitást is. Ezzel szemben majd mindegyik a maga sokezeréves vagy sokszázados dogmáit járja körül újra meg újra, legfőlőbb finomításokat, megközelítési módokat változtatva. Jung elég jól érzékelteti azt a hagyományos fóbiát, amely a független és fölfedező gondolkodástól (akár a szellemre, akár az érzékekre vonatkozik az) eleve visszariasztja az egyházakat. Olyan világot látunk magunk előtt, ahol a posztmodern vagy nem is posztmodern nihilizmussal szemben egy önmaga fogalom-láncába bénított nyelvezet áll. A kettő között semmi átjárás.

*

Az üresség. Két évtizeddel ezelőtt írtam egy verset. Így kezdődik:

*Az ember belül üres
az ember belül üres
ez ember belül üres*

Ezután homokon fekvő lukas ladikhoz hasonlítom az emberi lényt, aki- nek (amelynek) bordái közt ott nyikorog

*amit a szél beszél
amit a szél beszél
amit a szél beszél*

Olyasféle fölismerés dolgozott akkor bennem, hogy ha lefejtjük magunkról a civilizáció, a nevelés, a szokások, előítéletek burkát, egy tiszta, meghatározatlan lényt kapunk, amely annyira nem zárt, vagyis annyira nyitott, azaz üres, hogy a kozmosz közvetlen sugarai tökéletesen átjárhatják. Úgy sejtettem, ez az erkölcsi törvényektől meg-nem-zavart ember az igazi homo sapiens.

Az üresség azonban negatív fogalom Európában.

Én teljesen pozitív értelemben használtam, noha az egzisztencializmus kétségbeesést, szorongást és gondot hangsúlyozó szemlélete hatott rám.

A buddhizmus némelyik irányzata viszont azonosítja az ürességet a nirvánával. A tan egyik-másik fajtája „telített ürességről” beszél: ez foglalja el az én

megszüntetett illúziójának helyét. Az üresség legjelentősebb (s legszélsőségesebb!) hirdetője, Nágárdzsuna, Eliade szerint minden létezőt, lényeket tagad, még a nirvánát is, amely pedig Buddha gondolkodásában az egyetlen valóság. Nágárdzsuna azt mondja, minden üres, azaz önnön természetétől meg van fosztva. Ráadásul az, hogy az üresség megfoghatatlan, kifejezhetetlen, nem jelenti azt, hogy létezik valamiféle transzcendens valóság, valami abszolút. Az egyetemes üresség valójában egyenlő az újra-megtestesüléstől való megszabadulással.

A költészet, úgy látszik, mégiscsak a váratlan bevilanás (intuíció, imagináció, illumináció) alapuló megismerési mód. Vagyis versem úgy buddhista vers, hogy a Kr. e. a hatodik században keletkezett tan Kr. u. a második században történt módosulásáról természetesen nem tudtam. Nem ismertem a tizenhatodik századi német misztikus költő (Eckhardt mester tanítványa) később lefordított kétsorosát sem. Angelus Silesius azt írja:

*Isten háza vagyok, és szívem szentélye
akkor a legszentebb, ha üres a mélye.*

Keleti és nyugati misztika ennyire szó szerinti egyezése sokféle további következtetésre adhatna alkalmat. Mégsem hiszem, hogy versem misztikus szöveg. Önmagában érvényes lírai műként kell olvasni. Ontológiai vagy megváltástani jelentésrétege persze különleges helyet ad neki. Főleg, ha Ázsia és Európa vallásai a jövő évezredben sokkal közelebb kerülnek, akár összeötvöződve is, egymáshoz.

*

Öntetszélgs. Régebben, ha bizonytalanabb jelleműnek és általában tehetégtelenebbnek mondott valaki, dühöngtem és tiltakoztam. Mostanában inkább örülök az ilyen vélekedésnek. Mert: egyrészt csakugyan nem vagyok *abszolút* erős jellem, másrészt az efféle figyelmeztetés-számba vehető megjegyzések nagyon is jók arra, hogy megóvjanak mindenféle öntetszélgsétől.

*

Versírás: bűn. Így lett bűn az írás, az én versírási „függőségem”: nekem múzsa kellett hozzá, és ez fölrobbantotta a házasságaim. Az első és a másodikat is. Szenvedést okoztam azoknak, akiket pedig szerettem, s akiknek egyáltalán nem akartam rosszat. Súlyos ár, melyet első sorban nem nekem kellett megfizetnem.

*

Pusztaszer: mítosz-hiány. Ott állok az Árpád- emlékmű előtt Ópusztaszeren. Tudom, mi történt vala ott 1100 évvel ezelőtt.

Mindenki tudja körülöttem.

Ezért az ünnep, meghatottság, megindultság.

De *miért nincs* a vérszerződésnek mítoszi története, ahogyan Ügek feleségének, Emesének van?

Miért nincs?

A mítosz mélyebb, valóságosabb múlt, mint a történelem. A mítosz csak kis részben emberi mű.

*

„Ha rádöbbenek, hogy meghalhatok,/ mielőtt agyam termését behordtam” – mint Keats, mindnyájan szeretnénk megérni a teljes mű elkészültét. Mégsem egészen így vagyok.

Most halt meg a kisebbik bátyám, tíz évvel ezelőtt a nővérem. Szüleim egymást követő években több mint harminc esztendeje. Hatan voltunk: már csak ketten maradtunk az idősebbik bátyámmal.

Kézzelfogható halál.

Közeledést is sejdíték benne. „Titok ez, amit mindenki tud.” Annál nehezebb leírni. Arról a bizonyos erőről van szó, amely „mind e zuhanást/végtelen lágyan a kezében tartja”. A lélek visszatérhet eredetéhez, nem kell elkezdenie örült újraforgását a Nagy Kerékben, ha fölismeri még a testben, hogy minden Egy? Mindegy, hogy intellektuális vagy érzelmi megvilágosodás vagy mind a kettő – úgyse tudom eldönteni.

Írni, öregen, és tudni: valami (valaki?) vár rám, ami túl van életen és műveken. Talán.

Tévedés volna, ha azt hinném: nincs ez a „talán” sem.

*

A bűn tudata: gyönyör. Baudelaire szerint ez okozza férfi és nő szexuális élvezetét.

Mindig úgy voltam: csak az a szeretkezés nem csapott le rám a bűn szégyenérzetével s rossz lelkiismerettel, melyben teljes odaadással, mi több: véres szerelmi érzésekkel vettem részt.

A nem-teljes megnyílás viszont csakugyan büntudatot keltett bennem. A valódi szerelem és testi egyesülés nem. Lehet, hogy Baudelaire ezt nem ismerhette meg?

*

A szó nélküli parancs. 1. Ide ülni és itt maradni az íróasztalnál! Dolgozni. Sehova nem mozdulni. Ide eljön a múzsa. Előbb vagy utóbb.

2. Nem kifelé: valakiknek írni. Befelé, kutatva, a nyelvvel birkózva, a fölismeréseket bogozva. Csak így.

*

Tomi Ovidiusban. Életem addig terjed, ameddig szeretnek. A közöny, az ellenszenv vagy az ellenségeskedés földjén már haldoklok.

És most elérkeztem a legszomorúbb égtájra: úgy kell élnem, mintha szerelmem (a „szerelmem” szót mindkét értelemben véve!) nem létezne. Nem Ovidius Tomiban, nem: Tomi Ovidiusban.

*

Egy körtefa története. Évek óta ott megyek el alatta egy meredeken lejtő utcán: magasra nőtt, erősen rovátkolt kérgű, öreg fa. A bűne: nyaranta fékezhetetlenül ontja apró, gyorsan érő gyümölcsseit. Nem a kert fűvére, még csak nem is a virágára, hanem, mivel hatalmas ágai az utcára hajlanak: az úttest meg a járda aszfaltjára.

Két verset írtam róla, annyira testvéreinek éreztem a sorsát. Az első, a régebbi *A fészek-jel:*

*A szürke, tavalyi fészekben
még majd eltakarja a lomb,
újra bekövetkezik,
ami Krisztussal történt
az első húsvétkor.*

A második, *Ars poetica az ezred végén:*

*az aszfaltozott járdára zuhanva,
egymásután loccsannak szét a
fényesre érett, öngyilkos körteszemek*

.....
*Senkisem harap beléjük csak
a bűzlő-erjedő roncsokon taposó
ínyenc darazsak csőcseléke.*

Nem hagyott nyugton ekkora, ennyire arcba-vágó hiábavalóság (csőd, kudarc, frusztráció).

Az utóbbi években nem írtam róla. Belenyugodtam, hogy hiába hull, hull róla a rengeteg édes körte, hogy ott rohadjon el a járdán? Nem. De nem tehettem semmit. Létezésünk legbrutálisabb leckéje: vannak dolgok, melyeknek a változása a legfontosabb volna számunkra, s éppen azok alapjai nem változnak, nem változtathatók meg. Eric Fromm (Olyanok lesztek, mint az Isten – Az Ótestamentum és hagyományának radikális értelmezése) abban látja az Ószövetség meg az Újszövetség szemléletbeli különbségét, hogy a Krisztus-előtti zsidóság nem hitt az emberi természet javíthatóságában. Krisztus és a kereszténység hitt és hisz, egész tanítása, tevékenysége erre a küldetésre épül. Pedig a régi zsidó mestereknek volt igazuk, nem az új, fiatal mesternek.

Az ember tehetetlenül áll a dolgok időtlen alapjával szemben. El kell fogadnia, ami számára elfogadhatatlan.

Ilyen fájdalmasan jártam a nagy körtefa alatt: a szétloccsant körte-hekatombákat kerülgetve minden kora nyáron.

És most itt a vég.

Ássák ki a fa gyökereit, az új tulajdonos kivágatja a törzset is. Ágaitól, körtéivel együtt, már előre megcsonkították.

Holnaptól nem lesz többé.

Egy gyilkosságnak vagyok tanúja. Cinkosa nem. Nem!

*

Macska az íróasztalon. Fölül az íróasztalodra. Megsimogatod a fejét, tenyeredbe zárod az orrát, fülét, száját, kiálló tépőfogát. Dorombol. Ha tudna, mosolyogna rád, s nem is ő: a Világlélek. Mindent megtettél.

*

Van egy titka. D. H. Lawrence szerint a regény a legkomplexebb irodalmi műfaj. Lét-vízió, melyet csak ebben a formában lehet megrajzolni. Mások a drámát teszik csúcsra: azt a legnehezebb írni, azért van olyan kevés drámáiró a világirodalomban. Az esszé diadalát nem vitatja senki: esszé-regényt, esszé-drámát, esszé-verset írunk mindannyian.

A zene átfog és átlép minden érzelmi távlatot-mélységet, kultúrák határait. Semmi sem versenyezhet vele, annyira transzcendentális. A kozmosz közvetlen megszólalása. Szobrászat, festészet, grafika, építészet hozzátartozik a modern és posztmodern civilizációhoz (civilizátumhoz): nélkülözhetetlen a maga tárgyi meghatározottságában. Csak a vers helye és helyzete bizonytalanodott el. Zavarodottan forgatják (ha véletlenül kezükbe „kerül”) a verseskönyveket. Az iskolában a TV-bámuló, rock-koncertekre-özönlő, marihuánázó ifjúságnak hiába tanítják, magyarázzák.

A költészetnek vége van. The poetry is over! Nem úgy, ahogy Adorno gondolta (Auschwitz után nem lehet verset írni). Egyszerűen nem illik bele az elektronikus, tömegkommunikációs ezredvég „szellemébe”.

Minden ellene dolgozik.

A költészetnek vége, és a költészetnek van egy titka. Végleges titok. Ha megfejthetnénk, *akkor* végeznénk a verssel. A titok ott van minden nagy versben, verssorban, költeményben. A vers ettől (tőle!) vers. Kész. Ennyi. The rest is howl: bing-bang: XXI. század.

*

A szabadság ára. Mit mondhatnak ma a világnak filmesek, színházi rendezők, regényíró-költők, festők, szobrászok, zeneszerzők? A dolgok olyan arányban változtak meg, hogy legföljebb az maradhat meg eddigi témáinál, aki ebből szinte semmit sem érzékel.

Kiderült: mekkora ára van a szabadságnak.

A művészet és az irodalom felől nézve is súlyos és váratlan ez az ár. A valencia (érték) helyét brutális gyorsasággal váltotta föl jobb esetben az ambivalencia, a rosszabbikban a pokol, mert a valódi szellemi élet végét jelenti az omnivalencia. Nemrégiben ismert, megbecsült költő azt fejtegette esszéjében: nincs rossz verseskötet. Ha egy könyv verseket tartalmaz, az már elég az üdvösségre.

A kiválasztás minden lehetősége és módja megszűnt. (Pedig sokáig azt hittem: ez még megőrizheti a hiteles kultúrát. Választás egyenlő: kultúra, gondoltam.) Csakhogy a tömegkommunikációnak más a jelszava: „Le az elitkultúrával! Éljen a szórakoztatóipar!” És lőn a szlogen szerint, mert azok kezében vannak az elektronikus tájékoztatás eszközei, pozíciói, akik ezt hirdetik.

Az érték nem egyeztethető össze a szabadsággal?

Mi művészek vereséget szenvedünk a pénzzel és a tömegízléssel szemben? A szabadság ma az üzletiességet, a szó mindennapi értelmében vett materializmust jelenti?

Lytard azt mondja, a posztmodern nem hisz a „nagy elbeszélés” lehetőségében, tehát abban, hogy történelmi folyamatok valamilyen jól fölismerhető cél felé haladnak. (Ilyen volt pl. a legutóbbi kétszáz év – a francia forradalomtól máig terjedő – mozgása a politikai emancipáció felé.) Ha az ilyen célokat, elképzeléseket, vagyis a „nagy elbeszéléseket” utópiáknak veszem, ezeknek a lehetetlenné válása egyszermind a szabadságtól való megfosztás rémképét kelti bennem.

A szabadság annyi, mint a szabadság eltűnése?

A szabadság emancipálódása egyenlő a korszellem kiüresedésével? Nem lehet „nagy elbeszélés”, nem lehet történelem, nem lehet művészet, filozófia többé, mert miről beszélhetnének az utóbbiak, ha az egyetemes demokrácia mélyén a nihilizmus bújik meg, nem a szabadság?

*

A túlzás. Mit leplez le bennem, hogy folyton túlzásokra ragadtatom magam? Példák: egyik versemre valaki rosszat mond, én mindjárt értéktelennek látok mindent, amit eddig írtam. Vagy: „Görbén jársz” – mondják s én azonnal csúf vénembernek látom magam. Vagy: szerelmem nem telefonál egy ideig, s én biztosra veszem, hogy szakítani akar. Vagy: fáj egyik reggel a szemem, s én rögtön megvakulásra gondolok.

Kozmikus sértődöttség ez? A fölényeskedés rossz reflexe? Kishitűség, illetve gőg: ha valami másként történik, mint ahogy szeretném, tüstént ki akarok „szállni a játékból”? Mert ha valódi lemondás volna ezekben a heves eltúlzásokban, az erénynek számítana. S csakugyan érzem is a lemondás *szándékát*, sajnos, mégse tudok lemondani semmiről! Vagyis a valóság elfogadásának, árnyalt mérlegelésének képtelenségéről van szó! A realitásérzék hiányos működéséről. Gyöngeségről, miközben Énem hősie, drámai pózokban *erősnek* teteti magát. Ahelyett, hogy állná az ütéseket, melyeket kap.

Mert kap.

Állni az ütéseket: nem eltúlozni, pánikba esni.

*

A „mély”, amely bennem „dolgozik”. „Nem lehetett volna mégis megóvni a házasságunkat?” Szép kérdés. De mit válaszolhatok? Nekem a természetemet

kellett elfogadnom: szerelmet és költészetet. Mindig csak együtt. Miért tennék, tettem volna úgy, mintha nem így történt volna, nem ilyen lenne az a „mély” amely bennem „dolgozik”? Mint ahogy, ha homoszexuális volnék, azt kellene elfogadnom, vállalnom az egész világ előtt.

*

Octavio Paz: „All is gain, if all is lost.” Igen, de az ellenkezője még igazabb: mindent elveszítesz, ha mindent megnyersz.

*

A fehérbőrű. Tipikus fehér ember vagyok: nem elég a mai nap gondja, nekem tudnom kell a holnapi, sőt a holnaputáni eshetőségeket is. Én terveket készítek, nem élhetek a pillanatnak. Nem is beszélve arról, milyen nehezen tudom elfogadtatni magammal, amit minden sárga, barna, fekete és rézbőrű tud, hogy egyek vagyunk mi emberek a növényekkel, bogarakkal, állatokkal. Ó, annyira kiváltam én a természetből, szerencsétlen gögös fehérbőrű, hogy már alig tudok visszatálcálni. Hogy tudnék élni legfőbb istenem, mániám, az idő nélkül? Pedig csak úgy lehetnék boldog. Ahogy a költő megírta: „Bolond dolog a holnapra várni,/élj kívül az időn, amennyire lehet.” Kívül az időn: hát nem ez volt a paradicsom? Azonban engem valaki „beűzött” az időbe, a rettegésbe, hogy nincs elég jövőm, hogy nem tudom: mi történik holnapután!

Aztán a nők-férfiak viszonya! A színészek testnek tartják a testet, léleknek a lelket: nem keverik össze a kettőt. Mi fehérek összekevertük, s kikísérleteztük a pszichés szerelmet, életünk átkát-gátját! Én is sokat szenvedtem tőle amúgy fehér ember módra. Igaz, ebből a kusza szenvedélyből, amely olyan, mintha tengerből tűzhányó törne ki s láng harcolna a vízzel, versek, énekek is születnek bennem. De jobb volna némán boldognak lenni a szerelmemmel, mint szenvedve zengedezni!

Szegény, igazi fehér ember, aki nem tud mit kezdeni a testével, az ösztöneivel, a szellemeivel, hiszen régen megtagadta őket s istent olyan elvonttá tette: nem is találja már a mindenségben!

*

Infernális nők. Lehet, hogy azért szeretek bele infernális nőkbe (Dosztojevskij: Grusenyka), mert túlságosan józan a vérem, túlságosan rendezett vagyok önmagamban. A fölső Én szinte tökéletesen elnyomja bennem a tudatalattit. Ez nem termékeny állapot. Az írás rákényszerít: kiegészüljek valahogyan. Ezért kell a zavaros, női mélység. De a legtöbb nő is olyan, amilyen én vagyok: civilizált: fegyelmezett, hideg, színtelen. Rátalálok tehát a sötét lángúakra, akik nem tudják, mit mondanak, mit beszélnek, mert a Földanya szól belőlük. Vagy éppenséggel a káosz, az örök, teremtés-pusztítás megfékezhetetlen és fölfoghatatlan démona.

*

A mindenfajta ember. Ő él bennem, róla szeretnék beszélni a verseimben, mintha minden fajtából volna bennem egy-egy csöpp, ahogy az én fajtámból is van a többi emberben.

*

A kezdet. És most elkezdődik a halálig-siettető bolyongásom. Nem lesz megállás, mint Lawrence: *Aki a szigeteket szeretete* című novellájának hőse sem nyugodhatott meg, míg a téli hullámok, a hó el nem temette kunyhóját az utolsó, a legkisebb szigeten.

Én is elköltözöm a lakásomból egy kisebbbe; a mostani kapcsolataimból még reménytelenebbekbe: így futva utolsó versemig-eszmélkedésemig.

*

Vonaton, a Balaton-partot nézve: miért kell még ráadásul lemondóan, sőt önmehtagadóan élnünk, ahogy akár a buddhizmus, akár a kereszténység, valójában az összes ősi moráltanok hirdetik? Hiszen éppen eléggé összevissza, megoldhatatlan világba lök bele valamilyen ismeretlen kéz? Miért kell akkor még az elérhető élvezetektől is elhúzódnunk? Miféle hatalom teremti meg ezt a kép-telen egyensúlyt: átok a sors, és akkor még élünk úgy, mint az aszkéták, a puritánok, ha üdvözülni akarunk?

Milyen isten volna az, aki ennyire minden arányérzék nélkül ítél meg minket? Isten különben is elrejtőzik, a legfontosabb dolgainak nyitját nem árulja el nekünk soha. Honnan tudhatnánk például, mi lesz lelkünkkel-szelle-münkkel a halál után? Minden erre vonatkozó teológia csak úgynevezett „ki-nyilatkoztatás”, vagyis hagyomány, önkényes állítás, még akkor is, ha némely-
kor, mint a brahmanista reinkarnáció elmélete, szellemes gondolatmenet, nem több.

Fut a Balaton-part, s tudom: nem jutok ki az egyenes labirintusból.

*

Próza-minta. Most vette észre az ovális, nagy asztal közepén. Micsoda rózsá! A férfi hozta neki, éppen egy hete, s a virág szebben virított, mint az első napon.

Nem értette: hogyan hozhat valaki ilyen töretlenül nyíló bordószínű ró-zsát, akit ő utál? Mert utálta, gyűlölte, amiért annyi évig úgy tett, mintha sze-retné. De most, nem most: tegnap előtt rájött, hogy a férfi nem szereti. Akár-hogy imádta eddig, biztosra vette, hogy már nem szereti.

Csakhogy itt ez a rózsá: hogy nyílhat még mindig ilyen gondtalanul-gyö-nyörűen?

Főlemelte a kagylót: „Utállak, érted utállak!” És letette.

A rejtély semmivel se lett egyszerűbb. Újra tárcsázott: „Odamegyek hoz-zád!”

Reggelig maradt nála. Az ágyában. Egyre dühösebben. S kíváncsian: mi történhetett a rózsával? Ott lánholt-lobogott a hosszú üvegphárban, amibe az

első nap tette. Elhatározta: olyasmit csinál, amelyet még soha életében: kidob egy lüktető, hódító rózsát. De akkor eszébe jutott, amit a férfi mondott neki éjjel: „Tudod, az én lelkem él benne, amióta megérintettem.”

A metafizikai döntetlen.

Általában a jó meg a rossz,
a történelmi haladás és körforgás,
a szeretet és a gyűlölet,
isten és a gonosz uralma,
pesszimizmus és optimizmus,
az élet értelme és tökéletes nihilitása,
az időbeliség és az időtlenség,
szabadság és determináció között.

Nagy konfliktusok, katasztrófák, forradalmak, helyi háborúk, világháborúk egyszeriben mintha döntésre akarnak juttatni a küzdelmet. Valamerre elbillenteni a lét-mérleget. Pusztítás, vér, szenvedés, örültségek: és minden marad teremtés-adta állapotában. Lét és nem-lét metafizikai döntetlenében. Ami elrejtett, följejtethetlen.

